

УДК 339.9 (477)

ОГЛЯД ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Хаджинов Ілля Васильович, професор кафедри міжнародної економіки, д.е.н., доцент, Донецький національний університет, м. Вінниця, e-mail: i.khadzhynov@donnu.edu.ua, тел: +380505974016

Khadzhynov I. Ilya, Professor of International Economics Department, Doctor of Economics, Associate Professor, Donetsk National University, Vinnytsia, i.khadzhynov@donnu.edu.ua, tel: +380505974016

Khadzhynov I. Overview of Ukraine's foreign trade: challenges and trends

This paper examines the current trends of development of Ukraine, the analysis of external and internal risks forming an economic situation of the country, defined assumptions and risks of development of Ukraine in 2014-2015 years. Events in Ukraine creates spillovers for all CIS countries and their major trading partners. In case of further instability increases the risk of infringement of trade and financial ties in the region. Sector sanctions on Russia and geopolitical tensions lead to a decrease in investment activity in Russia, curtailment of investment projects and the withdrawal of foreign capital from the Russian market. Restrictions on imports introduced by Russia of Ukraine, the EU and the US will face strong inflationary pressure on the economy of Russia. However, even effective implementation of programs of import substitution, which, according to Russian economists, could be a stimulant to the economy of Russia, will not achieve tangible effects in the short term. Failure to prevent the risk of re-tangible depreciation, it is hoped that it will stimulate a bit cheaper Ukrainian producers and export activities will reduce the demand for imported products that will help in the short term some adjustment of the foreign trade balance.

Хаджинов І.В. Огляд зовнішньої торгівлі України: виклики та тенденції

У статті проаналізовано поточні тенденції розвитку економіки України, здійснено аналіз зовнішніх та внутрішніх ризиків формування економічної кон'юнктури країни, визначено припущення та ризики розвитку економіки України у 2014-2015 рр. Події в Україні створюють вторинні ефекти для всіх країн СНД та їх основних торговельних партнерів. У разі подальшої нестабільності зростають ризики порушення торговельних та фінансових зв'язків у регіоні. Секторальні санкції щодо РФ та геополітична напруженість призведуть до зниження інвестиційної активності в Росії, згортання інвестиційних проектів та виведення іноземних капіталів з російського ринку. Обмеження, які запровадила РФ щодо імпорту з України, країн ЄС та США, чинитимуть потужний інфляційний тиск на економіку РФ. При цьому навіть ефективне запровадження програм імпортозаміщення, яке, на думку російських економістів, може стати стимулятором для економіки РФ, не дозволить досягти відчутних ефектів у короткостроковій перспективі. У разі неможливості запобігання ризиків повторної відчутної девальвації національної валюти, можна сподіватися, що її здешевлення дещо стимулюватиме експортну діяльність українських товаровиробників та знижуватиме попит на імпорту продукцію, що в короткостроковій перспективі сприятиме певному коригуванню зовнішньоторговельного балансу.

Хаджинов И.В. Обзор внешней торговли Украины: вызовы и тенденции.

В статье проанализированы текущие тенденции развития экономики Украины, осуществлен анализ внешних и внутренних рисков формирования экономической конъюнктуры страны, определены предположения и риски развития экономики Украины в 2014-2015 гг. События в Украине создают вторичные эффекты для всех стран СНГ и их основных торговых партнеров. В случае дальнейшей нестабильности возрастают риски нарушения торговых и финансовых связей в регионе. Секторальные санкции в отношении РФ и геополитическая напряженность приведут к снижению инвестиционной активности в России, свертыванию инвестиционных проектов и вывода иностранных капиталов с российского рынка. Ограничения, введенные РФ в отношении импорта из Украины, стран ЕС и США, будут оказывать мощное инфляционное давление на экономику РФ. При этом даже эффективное внедрение программ импортозамещения, которое, по мнению российских экономистов, может стать стимулятором для экономики РФ, не позволит достичь ощутимых эффектов в краткосрочной перспективе. В случае невозможности предотвращения рисков повторной ощутимой девальвации национальной валюты, можно надеяться, что ее удешевления несколько

стимулировать экспортную деятельность украинских товаропроизводителей и снижать спрос на импортную продукцию, что в краткосрочной перспективе будет способствовать определенному корректировке внешнеторгового баланса.

Результатом розвитку процесу глобальної економічної інтеграції та відповідних трансформацій у світовій економічній конфігурації наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. стало формування економічної системи нового – глобального рівня. Завдяки її цілісності, емерджентності, а також об'єктивній взаємозалежності між її складовими на мега-, мета-, макро-, мезо- та макрорівнях зростає важливість дослідження ролі регіонів у формуванні зовнішньоекономічної діяльності держави в цілому. Досліджуючи роль окремих територіальних частин країн у міжнародних інтеграційних процесах та значення регіональних господарських комплексів в активізації внутрішніх та зовнішніх економічних процесах, більшість українських науковців (Б.Губський, Г.Черніченко, М.Чумаченко та ін.) відзначають певну дуалістичність у розумінні як місця та ролі регіонів у забезпеченні інтеграції держав до світового господарства взагалі, так і зниження ефективності зовнішньоекономічних відносин та економічного розвитку через недосконалість моделей ринкового реформування економіки та неврахування впливу зовнішньої торгівлі на її розвиток.

У короткостроковій перспективі світова економіка розвиватиметься в умовах відносно низьких темпів зростання (3,6 % у 2014 р. та 3,9 % у 2015 р.) та погіршення кон'юнктури світових фінансових ринків. Завдяки збільшенню експортних оборотів та активізації внутрішнього споживання США стає драйвером розвитку світової економіки з очікуваним темпом зростання на рівні 2,8 % у 2014 р. Геополітичні ризики, центрами яких є Україна та Близький Схід, мають значний вплив на світову фінансову систему.

Події в Україні створюють вторинні ефекти для всіх країн СНД та їх основних торговельних партнерів. У разі подальшої нестабільності зростають ризики порушення торговельних та фінансових зв'язків у регіоні. Секторальні санкції щодо РФ та геополітична напруженість призведуть до зниження інвестиційної активності в Росії, згорання інвестиційних проектів та виведення іноземних капіталів з російського ринку. Обмеження, які запровадила РФ щодо імпорту з України, країн ЄС та США, чинитимуть потужний інфляційний тиск на економіку РФ. При цьому навіть ефективне запровадження програм імпортозаміщення, яке, на думку російських економістів, може стати стимулятором для економіки РФ, не дозволить досягти відчутних ефектів у короткостроковій перспективі. Як наслідок, слід очікувати зниження темпів зростання економіки Росії до 1,3 % у 2014 р. та 2,3 % у 2015 р. Крім того, ризики коливань світових цін на нафту внаслідок загострення конфліктів на Близькому Сході додаватимуть Росії як великому експортеру нафтопродуктів додаткового тиску на федеральний бюджет.

Поступова переорієнтація Китаю з експортоорієнтованої моделі економічного зростання на внутрішнє споживання у короткостроковій перспективі дещо послабить темпи розвитку китайської економіки (7,5 % у 2014 р. та 7,3 % у 2015 р.). Це може створити умови для більш збалансованого та стійкого зростання та зменшення зовнішніх дисбалансів економіки країни у середньостроковій перспективі.

На світових фінансових ринках існує ризик підвищення довгострокових відсоткових ставок та зростання премій за ризик. Зокрема, зазначені ризики зростають в країнах, що розвиваються, з огляду на їхню повільну адаптацію до низьких темпів економічного зростання. Через значний внесок у світовий ВВП країн, що розвиваються (понад дві третини), загострення фінансових ризиків навколо зазначених країн створює додатковий вплив на розвиток світової економіки. Підвищення вартості фінансових ресурсів внаслідок підвищених ризиків для іноземних інвесторів може призвести до уповільнення зростання інвестицій та відпливу капіталів з цих країн. Крім того, аносоване США посилення жорстких принципів монетарної політики призводитиме до згорання інвестиційних програм в країнах, що розвиваються.

Уповільнення зростання світової економіки та темпів освоєння інвестицій позначається очікуваним падінням цін на світових товарних ринках. Зокрема, уповільнення темпів зростання китайської економіки та зменшення попиту на метали сприяє подальшому зниженню індексів цін на металеву продукцію, а очікувані високі врожаї у країнах-експортерах зернової продукції та збільшення пропозиції на світових ринках призводять до падіння цін на зернові.

Оскільки європейська економіка не повністю пододала рецесивні тенденції та має значну залежність від російського газу, подальша ескалація російсько-українського конфлікту, посилення санкцій щодо РФ та торговельні обмеження щодо ЄС з боку РФ дещо стримуватиме відновлення економіки ЄС. Разом з тим урядами країн ЄС передбачена підтримка деяких галузей реального

сектору економіки, що постраждали від російського ембарго, у розмірі 125 млн євро. У зв'язку з відсутністю альтернативних покупців зазначені кошти допоможуть зменшити кількість продуктів на ринку, стабілізувати ціни та компенсувати можливі збитки.

З огляду на зниження світових цін на більшість біржових товарів фактор очікуваного низького інфляційного тиску в зоні євро може загостритися у країнах з високим рівнем боргового навантаження та низьким ступенем відновлення економіки.

За 9 місяців 2014р. експорт товарів склав 41975 млн дол. США, імпорт – 41171,7 млн дол. Порівняно з січнем-вереснем 2013р. експорт скоротився на 7,7%, імпорт – на 25,4%. Позитивне сальдо становило 803,3 млн дол. (за 9 місяців 2013р. від'ємне – 9725,2 млн дол.).

На формування позитивного сальдо вплинули окремі товарні групи: чорні метали (9403,3 млн дол.), зернові культури (4345,1 млн дол.), жири та олії тваринного або рослинного походження (2691,6 млн дол.), руди, шлак і зола (2220,8 млн дол.), продукти неорганічної хімії (752,9 млн дол.), деревина і вироби з деревини (749,9 млн дол.), насіння і плоди олійних рослин (711,3 млн дол.), вироби з чорних металів (702,9 млн дол.), залишки і відходи харчової промисловості (651,9 млн дол.) та залізничні локомотиви (613,6 млн дол.).

Порівняно з 9 місяцями 2013р. експорт товарів зменшився на 3523,9 млн дол. Вплинуло на це зниження поставок вагонів залізничних або трамвайних на 944 млн дол. (на 81,9%), прокату чорних металів – на 491,2 млн дол. (на 8,9%), добрив мінеральних або хімічних, азотних – на 473 млн дол. (на 47,5%), труб з ливарного чавуну та чорних металів – на 466,3 млн дол. (на 35,4%), коксу і напівкоксу із кам'яного вугілля – на 147,8 млн дол. (на 45,4%), руд та концентратів залізних – на 145,9 млн дол. (на 5,3%) та сирів – на 144,7 млн дол. (на 55,6%).

Імпорт товарів зменшився порівняно з відповідним періодом 2013р. на 14052,5 млн дол. Скоротилися поставки газу природного на 3691,1 млн дол. (на 45%), автомобілів легкових – на 1367,4 млн дол. (на 58,6%), прокату чорних металів – на 607,1 млн дол. (на 45%), автомобілів вантажних – на 358,6 млн дол. (на 59%), вугілля кам'яного, брикетів – на 260,1 млн дол. (на 17,5%), тракторів – на 214,3 млн дол. (на 49,5%), свинини свіжої, охолодженої або мороженої – на 205,1 млн дол. (на 75,3%) та ліків – також на 205,1 млн дол. (на 11,5%).

Коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 1,02 (за 9 місяців 2013р. – 0,82). Зовнішньоторговельні операції проводились з партнерами із 213 країн світу.

Обсяг експорту товарів до країн Європейського Союзу становив 13360,3 млн дол. або 31,8% від загального обсягу експорту (за січень-вересень 2013р. обсяг експорту становив 11900,1 млн дол. або 26,2%) та збільшився проти 9 місяців 2013р. на 1460,2 млн дол. – на 12,3%. Зокрема зріс обсяг поставок жирів та олії тваринного або рослинного походження на 55,6%, зернових культур – на 35,4%, залишків і відходів харчової промисловості – на 30,1%, палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки – на 28%, деревини і виробів з деревини – на 27,3%, механічних машин – на 22,6%, електричних машин – на 11,4%, одягу та додаткових речей до одягу, текстильних – на 5,3%.

Серед найбільших країн-партнерів експорт товарів збільшився до Єгипту на 28,8%, Італії – на 14,8%, Польщі – на 14,6% та Німеччини – на 6,8%. Одночасно скоротився до Росії на 27,3%, Білорусі – на 13,8% та Китаю – на 4,2%. Основу товарної структури українського експорту складали недорогочінні метали та вироби з них – 29,1% (менше на 7,9% проти січня-вересня 2013р.), у тому числі чорні метали – 24,8% (менше на 3,2%). Продукти рослинного походження становили 14,3% (більше на 9,4%), у т.ч. зернові культури – 11,2% (більше на 21,2%), мінеральні продукти – 12% (менше на 3,8%), у т.ч. руди, шлак і зола – 6,5% (менше на 2,5%) та палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки – 4,3% (менше на 4,9%), механічні та електричні машини – 10,6% (менше на 10,6%), жири та олії тваринного або рослинного походження – 6,9% (більше на 16,4%), продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 5,9% (менше на 24,7%), готові харчові продукти – 5,7% (менше на 4,4%), засоби наземного транспорту, літальні апарати, плаваючі засоби – 3% (менше на 50,9%). У звітному періоді збільшився експорт наступних товарів: пшениці – на 47,5% (Єгипет, Іспанія, Туніс), ячменю – на 44,3% (Саудівська Аравія, Туреччина, Іран, Ісламська Республіка), феросплавів – на 35,9% (Туреччина, Росія, Нідерланди), нафти або нафтопродуктів – на 23,7% (Кіпр, Віргінські Острови (Брит.), Панама), олії соняшникової – на 15,9% (Індія, Китай, Єгипет), чавуну переробного – на 14,4% (Італія, США, Туреччина) та кукурудзи – на 3,5% (Іспанія, Нідерланди, Єгипет).

Імпорт товарів з країн Європейського Союзу становив 15509 млн дол. або 37,7% від загального обсягу (за 9 місяців 2013р. обсяги імпорту становили відповідно 19279,6 млн дол. та 34,9%) та зменшився проти відповідного періоду 2013р. на 3770,6 млн дол. – на 19,6%. Скоротилися поставки засобів наземного транспорту, крім залізничного на 57%, паперу та картону – на 33,6%,

механічних машин – на 29,1%, різноманітної хімічної продукції – на 19,1%, пластмас, полімерних матеріалів – на 17,7%, електричних машин – на 17,2%, фармацевтичної продукції – на 15,6%.

Внутрішні ризики розвитку економіки України, головним чином, пов'язані з: військовими діями на Донбасі, які призводять до скорочення виробництва у регіоні, погіршення умов залучення зовнішнього фінансування та зростання видатків бюджету на фінансування силових відомств і відновлення зруйнованої інфраструктури; зростанням боргового навантаження на бюджет через необхідність фінансування дефіциту та заборгованості НАК «Нафтогаз», сформованої у минулі роки; виснаженням міжнародних резервів, що ускладнює використання Національним банком інтервенцій в якості інструментів стримування зростання попиту на іноземну валюту, який виникає внаслідок панічних настроїв та спекулятивних атак.

Вторинні ефекти внутрішніх політичних та економічних потрясінь, анексії Криму та військових дій на Донбасі поширилися на більшість секторів вітчизняної економіки. Внаслідок цього поглиблюються існуючі диспропорції, прискорюються падіння ВВП, скорочення об'ємів промислового виробництва, виконаних будівельних робіт, зовнішньої торгівлі, зниження обсягів освоєння капітальних інвестицій тощо.

Скорочення промислового виробництва, розпочате наприкінці 2012 р., поглибилось в поточному році з огляду на зупинку промислових потужностей Луганської та Донецької областей та втрату російського ринку збуту. Залежність країни від імпортних енергоносіїв та відсутність джерел компенсації втрати російського газу змусить підприємців перейти до режиму жорсткої економії, що значним чином позначиться на об'ємах виробництва.

У міжнародній торгівлі певні короткострокові позитивні ефекти, досягнуті в результаті девальвації національної валюти, нівелюються падінням експорту підприємств, розташованих на територіях, де ведуться військові дії, та взаємними санкціями РФ та України. До кінця року слід очікувати поглиблення цих тенденцій. Так, за підсумками січня-травня 2014 р. позитивний ефект від скорочення імпорту на 18 % частково нівелюється падінням експорту більш ніж на 5 %.

В умовах вимушеної економічної ізоляції Донбасу, який забезпечує чверть усього експорту країни, навіть ефект девальвації національної валюти не активізував діяльність експортерів. Заборона експорту низки українських товарів на російський ринок, який формував п'яту частину всього експорту, вимагає від товаровиробників переорієнтуватись на інші ринки збуту.

Зменшення торговельних обмежень з боку країн ЄС надасть Україні базу для розширення експортної діяльності та допоможе товаровиробникам компенсувати збитки від втрати російського ринку лише у середньостроковій перспективі після сертифікації українських товарів згідно європейських стандартів. Крім того, внаслідок погіршення споживчих настроїв населення та падіння доходів домогосподарств через уповільнення зростання заробітних плат та девальвацію національної валюти, не варто очікувати на зростання темпів споживання, тому суттєва переорієнтація експортерів на внутрішній ринок у короткостроковій перспективі є малоюмовірною.

Виснажені міжнародні резерви, підвищений попит на іноземну валюту як наслідок панічних настроїв населення у зв'язку з невизначеністю результату перебігу воєнних дій на Донбасі, згорання торговельних зв'язків з Росією та падіння експортної виручки призвели до значної девальвації національної валюти. Ці обставини створюватимуть додатковий тиск на курс національної валюти через канал очікувань.

Крім того, в очікуванні опалювального сезону на міжбанківський ринок з метою купівлі валюти виходить і НАК «Нафтогаз» для оплати реверсних поставок газу з Європи, тому сезонний фактор здійснює додатковий дестабілізуючий вплив на валютний ринок.

У разі неможливості запобігання ризиків повторної відчутної девальвації національної валюти, можна сподіватися, що її здешевлення дещо стимулюватиме експортну діяльність товаровиробників та знижуватиме попит на імпортну продукцію, що в короткостроковій перспективі сприятиме певному коригуванню зовнішньоторговельного балансу.

За умов, які склалися у вітчизняній економіці, застосування Національним банком адміністративних заходів, у тому числі тимчасових обмежень щодо купівлі-продажу валюти, посилення контролю за поверненням експортної виручки в Україну, обов'язкового продажу її більшої частини тощо, можуть створити передумови для укріплення курсу гривні у короткостроковій перспективі. Відмовлення від адміністративних інструментів регулювання на валютному ринку доцільне лише в разі стабілізації ситуації на Південному Сході України.

Додатковим фактором для зміцнення позицій національної валюти та зменшення амплітуди коливань стануть очікуваний черговий транш від МВФ та традиційні експортні поставки зернових на світові ринки та, зокрема, до країн ЄС, з огляду на надання ними торговельних преференцій.

З огляду на об'єктивні зміни, необхідно уточнити пріоритети антикризової економічної політики держави на середньострокову перспективу. Такими пріоритетами слід визнати: зниження експортної орієнтації економіки регіонів шляхом нарощування потенціалу внутрішнього ринку. Зростання потенціалу внутрішнього ринку має стати надійним компенсатором втрат від скорочення експортної діяльності, що сприятиме збільшенню завантаженості виробничих фондів промисловості; розбудову аграрно-індустріальної моделі української економіки. Висока ймовірність втрати експортного ринку частиною промисловості невідворотно зумовить болюче рішення про згортання певних напрямків «надлишкових» фондів. Компенсація можлива за рахунок розвитку національного аграрного потенціалу, значущість якого посилюється в умовах світової продовольчої кризи; реалізацію повномасштабної стратегії імпортозаміщення. Реструктуризація переробної промисловості є необхідним напрямком забезпечення конкурентоспроможності у посткризовому світі, що вимагає невідкладного запровадження ефективних заходів у сфері імпортозаміщення.

З метою якнайшвидшого виходу з кризи необхідно: розробити та впровадити довгострокову програму імпортозаміщення, де передбачити організаційно-технічну і кредитну підтримку пріоритетного розвитку галузей, орієнтованих на виробництво продукції кінцевого споживання для потреб внутрішнього ринку, яка має стабільно високий попит (побутова хімія, побутова техніка, легка промисловість, спеціалізоване машинобудування тощо): цілеспрямовано розширювати платоспроможність внутрішнього ринку, в тому числі шляхом оптимізації розміщення державного замовлення, захисту працюючого населення в частині своєчасності і повноти виплат заробітної плати, стимулювання збуту продукції національних виробників на внутрішньому ринку через оптимізацію інформаційних та торговельно-збутових мереж, демонополізацію доступу внутрішнього виробника до кінцевого споживача тощо. зменшити податкове навантаження від прямого оподаткування доходів фізичних осіб (знизити ставки нарахування в фонди соціального страхування) та юридичних осіб (запровадити диференційовані ставки податку на прибуток). запровадити системну інформаційно-правову та організаційно-технічну допомогу сільськогосподарським виробникам в питаннях розширення присутності та захисту інтересів на зовнішніх ринках. Розробити державно-приватні ініціативи стосовно розвитку аграрного сектору України, де передбачити механізми забезпечення домовленостей між державою та сільськогосподарськими підприємствами у принципових питаннях регулювання зовнішньоторговельної діяльності, динаміки цін на паливно-мастильні матеріали, ціни на добрива, тарифи на перевезення тощо.

Список використаних джерел:

1. Махорт Д.О. Щодо тенденцій розвитку економіки України у 2014-2015 рр. [Електронний ресурс]/ Д.О. Махорт, НІСД.- Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1635/>
2. Развитие производственной сферы региона: теоретические и практические аспекты государственного регулирования: [монография] / Чумаченко Н.Г Червова Л.Г Солдак М. А Дубинина М. В. / НАН Украины; Институт экономики промышленности. — Донецк: ИЭП НАНУ, 2007. - 368 с.
3. Черниченко, Г.А. Дестабилизация как ключевая категория национальной безопасности в новых условиях /Черниченко Г.А. // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект.- Донецк: ДонНУ, 2009.- С. 28-31

References:

1. Makhort D.O. «Regarding the development of the economy of Ukraine in 2014-2015 gg.», [Electronic resource], D.O. Makhort, NISD, available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1635/>
2. «Development of the production sector in the region: the theoretical and practical aspects of state regulation», [monograph], N.G. Chumachenko, Chervova L.G., Soldak M.A., Dubinin M.V., NAS, Institute of Industrial Economics, Donetsk, IEP NASU, 2007, p. 368
3. Chernichenko G.A., (2009), «Destabilization as a key category of national security in the new conditions», Chernichenko G.A., Problems of development of foreign economic relations and attraction of foreign investments: regional aspect, Donetsk, Donetsk National University, pp 28-31

Ключові слова: зовнішня торгівля, зовнішньоторговельне сальдо, експорт, імпорт

Ключевые слова: внешняя торговля, внешнеторговое сальдо, экспорт, импорт

Keywords: foreign trade, foreign trade balance, exports, imports

Рецензент: д.е.н., професор Шаульська Л.В.